

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 5. No. 18. 1940

TÜRK HAKİMİ FARABİNİN UDU

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Hakim ve feylesof Farabının tercemei halinden bâhis eserlerde musikişinas olduğunu ve bir musiki aletinin tarafından keşfedildiğini öğreniyoruz. (Elmedhal fi musiki) eserini musiki tarihi âlimleri pek mühim buluyorlar. Bunun fransızcası da basılmıştır (1).

İbni Ebi Usaybia, Tabakatül'etıbbâ eserinde (2): (Farabi) ilmi musikinin nazariyat ve 'ameliyatında gayei kusvaya vasıl olmuştu. Mu-maileyh bir musiki aleti icad etmişti. Çaldığı vakitte insanın bilcümle hissiyat ve infialâtını tahrik ederdi, diyor.

(سيف الدولة حمداني) nin sazen-deleri biraz fasıl yapıdıkta şeyh (Farabi) ademi iltifat ve çendan istimama tekayyüd etmeyip kendi cebinden biraz ağaç parçaları çıkarıp birbirlerine zam ve bir garib saz peyda ve serâgazi negamât eyledikte ehali meclise dıhk (gülme) ârız olup ol kadar güldüler ki bi-hud olunca ondan ol aleti bozup üslûbi âhar üzere edip çaldıkta cümle bükâ edip ağlaştılar ve yine bozup bir tarzı âhar üzere çaldıkta cümlesi hâba varıp Farabi dahi âlâtın alıp bir kimse vâkif olmaksızın çıkıp gitti. Hâbdan kalktıktan Farabiden nişan bulmadılar. Seyfûddevele buna pek ziyade muhabbet edip ikram eyledi . . . diye yazılıdır. Birinciden Farabının iyi bir musikişinas olduğunu, bundan da musiki hakkındaki liyakatinin efsaneleştiğini öğreniyoruz. Demek ki Farabının musikiye, musiki negamatına ve nazariyatına derin vukufu vardır.

(1) Kitabu L-Musiqi Al Kabir T. I ve II (Baron Rodolphe D'Erlanger) 1930, 1935, 1938 Paris. P. Geuthner

(2) Tıp Tarihi Enstitüsü kütüphanesi. Cilt 1. S. 134 - 140.

(3) Sütlücede Mahmud ağa camii imam ve hatibi Hasan Ayni nushasındaki nôtundan.

İBNİ SİNA ve KASİDEİ RUHIYESİ TERCEMESİ

AHMED SAFİ

Şeyhürreis Ebu Ali Hüseyin ibni Abdullah an asıl Türktür. Belhî olan pederi Buharaya gelerek Afşine karyesinde Sitare namında bir kızı tezevvüç etmekle İbni Sina 370 senei hicriyesi saferinde orada doğmuştur,

Sinni rüşde vusulünde Buharada bulunan meşahiri ulemadan hendese, cebir, mukabele, mantık, hikmet, tıb ve sair kâffeî fûnunu tahsil ettikten sonra en ziyade münhemiki bulunduğu fenni celili tıbda teferrüd ederek mehareti kâbilesini ibraz eylemiş ve hukema ve etıbbayı islâmiyenin nüvesi ve reisi olmuştur. İbnirrüşd gibi lâtinceye terceme edimiş olan âsârı Avrupa mekâtibi âliyei tıbbiyesinde müddeti medide düsturül'amel tutulmuştur.

Tercemei hali fezail iştimali Avrupaca maruf olup Şifa, Necat, İşarat, Kanun namlarındaki âsârı müfideleri ekser hukema ve etıbba taraflarından şerh ve tahşiye edildiği misillü Avrupa lisanlarına da mükerreren terceme olunmuştur.

İbni Sina Avrupa akvamı beyninde (Avisen) ismile maruf ve müteareftir. Hakkında edilen tekfire mukabil şu kıt'ayı söylemiştir:

کفر چو منی کزاف و آسان نبود
محکمتر از ایمان من ایمان نبود
در دهر چو من یکی و آن هم کافر
بس در همه دهر یک مسلمان نبود

Kanun, fenni menafiül'âzâ, hıfzıssıhha, ilmül'arz, usuli müdavat, teşhisi emraz ile eczayı mütenevviai tıbbiyyeye dair mesaili gamızayı muhtevidir.

Bu kitabı müstetab bir zamanlar Avrupada kanunu umumî tıb hükmünde kalmıştı.

Horasan hükümdarı bulunan Nuh ibni Nasrı Samaniyi tedavi etmekle hükümdarın mazharı hüsnü teveccühü olduğundan lâübaliyane sarayına girer çıkardı. Mülûki Sâmaniye mahsus ve kütübü nefiseyi cami' olan kütüphaneye ruhsatyabı duhul olduğundan gece gündüz mutalea ile uğraşırđı.

Orada mevcud kütübü nefisenin taşraya çıkarılması şiddetle memnu olduğundan dolayı gözünün tuttuğu kitapları biibaretihî az vakitte ezberlerdi. Muahharen kütüphane yandı. Muasrı bulunduğu bazı kimseler İbni Sinanın kendi namına yazdığı âsârı tıbbiye ve hikemiye ve saire muallimi olan Farabınin müellefatı olduğunu iddia ettiklerinden bu sebepten naşi bazı erbabı sui zan (hakîm o kütüphaneyi bil'iltizam yaktı) derler.

Tus, Dihistan, Cürcan, Rey, Kazvin, Hemedan, İsfehan ve saire dolaştığı yerlerdendir. Hemedanda Şemsüddeveye vezir oldu. İsfehanda Alâüddeveye intisab ettiği sırada kulunca mübtelâ olarak elli sekiz yaşında olduğu halde 428 senei hicriyesi remezanı şerifine musadif cuma günü vefat etti (Rahmetullahi aleyh).

Kulunç illetine mübtelâ olan Şemsüddeveyi bittedavi o illetten kurtardığı halde kendisi kulunç illetile malûl olarak irtihal eyledi (Fa'teberu ya Ülil'ebzar).

Harikulâde malik olduğu kuvvei hâfızayı tahdisi nimet kabîlinden olarak şöyle diyor : كل ما علمته في ذلك النون فهو كما علمته الآن yani zamanı sâbıkta bir şeyi müruri ezman ile muhafazaya o kadar müstaidim ki henüz öğrenmiş gibi def'aten takrire iktidarım var demektir; bu ise bir emri azîmdir.

İbni Sina umuru hariciyeye olan idaresi sayesinde nail olduğu rütbei vezaretle bir vakit müsterihane hayat geçirdikten sonra vuku bulan bir mezleka üzerine azl ve tevkif edilir. Ba'de zaman tevkifhâ-neden tahliye edildikten sonra hasta olur, ifakat bulur. Vücutuna âriz olan za'f sebeble tekrar hastalanır. Bu def'a da kesbi afiyet ettikten sonra taib ve müstağfir olur. Malik olduğu kölelerini azad ve kıymetdar olan emvali sairesini tesadduk eder. Ukuli beşeriye idrâk-

den kasır olduğu hikemiyatı İlâhiye karşısında söz söylemek aynı felâket olduğu yakinen malûmu olduğundan tariki felsefeyi terkederek şeriati seniyyei Muhammediyyeye ve mezhebi Hanefiye gerdendadei itaat olur. Min tarafillâh irşad olunduktan sonra muammer olduğu üç sene zârfında Hemedanda küşenişini uzlet olarak her üç günde bir Kur'anı azîmüştânı hatmederdi derler. Musannefatından olan 68 cildi mütecaviz kütübi müdevveneden elde olanları cüz'üdür.

İbni Sinanın eşheri âsârından olan Kasidei Ruhiesini ihtidasından sonra nazmetmiş olduğu anlaşılıyor. (Ruh) un cevheri mücerred olmasına kail olan İbni Sina salık olduğu mezhebi felsefî muktezasınca ruhun hübut ve nüzülü olamayacağından hübut lafzını tasarruf ve tealluk ile tevil zarurîdir.

Allâmei müştehir Kemal Paşa zade (nefs) hakkında olan risalei mahsusasında (ruhi hayvanî) yi asıl ruh ile beden arasında bir buharı lâtif diye tarif etmiş ve allâmei müşarünileyhin (ruhi hayvanî) dediği buharı lâtife tarihi meşhur sahibi İbni Haldun (ruhi kalbî) demiş ve ruhi hayvaniyi asıl ruha itlak eylemiştir.

İbni Sinanın bu kasidesi ruh hakkında olan mezhebi meşhuruna muhaliftir. Kendince cevheri mücerred olan ruhun zamanı hudusunun bedeninin zamanı hudusuna mukarenetine kail olduğu halde cumhuri ehli sünnetin itikadı vechile ruhun cesedine, âlemi ulvî ruhaninin vücuduna zihabını anlatıyor, çaresiz teville ihtiyac görülür.

Malûm olduğu üzere İbni Sina bu kasidenin ibtidaki üç beytini hitab tarikile irad edip andan sonraki beyitlerde gıybetle udul ve intikal etmiştir. Bunda bazı sebepler olması varidi hatırdır. Bu kasidenin şerhleri olduğunu işitmiştim. Fakat o şerhler elimize geçmedi. Âcizane tercemesine yeltendik. Bu hususta vukua gelen kusuru afvet. Çünkü kalililbidaayım.

(إِسْتَلَوْكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي) âyeti celilesi iktizasınca ruhun hak ve hakikati bilinemez ve bu hususta her ne söylenmiş olsa tasviri hakikat edilemez. Resuli ekrem ve Nebiyyi muhterem Sallâlahi aleyhivesellem Efendimiz hazretleri ber muktezayı ayeti celile ruhun âlemi halkten olmayıp âlemi emirden olduğunu beyan ve tebliğ buyurdular.

- وتظل . . .
درست . . .
- Ruh, hapsolunduğu bedenden ayrıldığı zaman keyfiyyatı erbaın (1) nizarile beraber yıkılan, harab olan beden üzerine matem kılarak tehassürle terennüm eder.
- حتى اذا . . .
ودنى الرحيل . . .
وغدت . . .
عنها . . .
سجعت . . .
ماليس . . .
وبرت . . .
والعالم . . .
- Ruh haylı vakit birlikte bulunduğu ve mücaveretinde tahsili kemal ettiği yâri vefadarı olan bedeni terkeylediği sırada bigânelik gösterdi ve vatanı aslisine yaklaştığı gibi uyuni bedeniye ile müşahede edemediği dekaik ve hakayiki ma'neviyyeye muttali olduğu hengâmda ibrazı meserret eyledi.
- Ruh âlemi cismanide tahsil ettiği kemal sayesinde âlemi ulviye de babı uruc oldu. Mücerred nuhuseti tali seyyiesi olarak terakki ve teali edemiyen bedbahtlar müstesna olduğu halde (ilim) her âlim olan kimseyi aksayı kemale isal eder.
- فلای شی . . .
عالی الی قمر . . .
- Ruhun âlemi ulviden hadîdi bedene inzal edilmesine yegâne sebep ne oluyor?
- ان کان . . .
طوبت علی . . .
- Cenabı Hakkın bedene ruhu inzal buyurması ulvi, süfli ibdaatındaki hikemi ilâhiyyesini kâmilen idrâk için değildir. Zira bu mertebeyi idrâkten ukuli beşer kasıradır.
- فهيو طها . . .
لتكون . . .
وقعود . . .
فی العالمین . . .
- Ruh bedene hübutunda dekaiki ulviyye ve süfliyye esrarını havas vasıtasile idrâk ederek âlemi hafâyâ olduğu halde vatanı aslisine avdet demek ise ervahı sa-zice için bu maksad hasıl olmaz.
- وهی الی . . .
حتى کانه . . .
- Ruhun tariki teayyüşünü o kadar katetmiştir ki bir daha avdet etmemek üzere âlemi cismaniye veda eyle-

(1) Keyfiyyatı erba' ile terceme edilen « erriyahil'erba' » kavlınden maksud; saba, debur, şimal, cenup rüzgârları olmayıp, harâret, bürudet, rutubet, yübuset ve yahud hukemayı kadimenin anasırı erbâa dedikleri toprak, ateş, su, yel ve yahut hukemayı cedidenin müvellidülma, müvellidülhumuza, azot, karbon dedikleri dört şeyden ibaret olması zannolunur. Ahlâtı erba' ki kan, balgam, safra, sevda denilen dört hilta da hamlolunabilir. Ve sair suretle de tevcihî mümkündür.

- • فکانها
 - ثم انطوى
- miştir. Ruh müddeti medide bedende karargir olsa da encam kârı muvafakati mukarrer bulunduğundan iştiialile intıfası lâhzî bulunan berkı hâtıf gibidir (1).

(1) Yazan: 22 recep 1342 1 mart 1340 - 1924

Cumartesi Ahmeş Safi

Sefinetüssafi Sahife 3324 - 3333

İstinsah 25 haziran 1931 Mektupçu Osman Ergin

Tekrar müstensihî 20 nisan 1937 Dr. Süheyl Ünver

Bu kaside her nekadar Maraşlı Mustafa Kâmil efendi ve burada görüldüğü gibi Ahmed Safi efendi tarafından terceme edilmişse de bugünkü lisanımıza ve tefekkürümüze göre en vazih terceme profesör Şerefeddin Yaltkayaya aittir. İbni Sina eserinde neşrolunmuştur. Ali Emiri kütüphanesinde 4364 numarada kayıtlı nushada İbni Sina Ruh kasidesinin nazmen türkçeye tercemesi vardır. Bu mühim kaside birçok eski âlimler tarafından terceme ve şerhedilmiştir. İstanbulda 48 nushadan fazla şerh nushaları vardır. A. S. Ü.